

Лало Г. С.,
студентка магістратури факультету економіки і права
Київського національного лінгвістичного університету

ПРАВОМІРНІСТЬ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБРУДНЕННЯ ПОВЕРХНЕВИХ ВОД УКРАЇНИ СТІЧНИМИ ВОДАМИ

LAWFULNESS OF THE REGULATION OF THE PROBLEM OF WASTEWATER DISCHARGES INTO SURFACE WATER BODIES OF UKRAINE

Стаття присвячена аналізу чинного водного законодавства України з метою удосконалення правового регулювання скиду стічних вод у водні об'єкти суб'єктами господарювання, а також розробці і правовій регламентації підходу стосовно виявлення джерел надходження забруднюючих речовин зі стічними водами у поверхневі водні об'єкти (річки) та встановлення джерел їх забруднення.

Ключові слова: водне законодавство України, правове регулювання, скид стічних вод, джерела забруднення водних об'єктів, водні об'єкти, стічні води, забруднюючі речовини.

Стаття посвячена аналізу действующего водного законодательства Украины с целью усовершенствования правового регулирования сброса сточных вод в водные объекты хозяйствующими субъектами, а также разработке и правовой регламентации подхода, направленного на выявление источников поступления загрязняющих веществ со сточными водами в поверхностные водные объекты (реки) и определение источников их загрязнения.

Ключевые слова: водное законодательство Украины, правовое регулирование сброса сточных вод, источники загрязнения водных объектов, водные объекты, сточные воды, загрязняющие вещества.

The article is focus on the analysis of the current Ukrainian water legislation. The research has been done on the improvement of the legal regulation of pollutants discharge with wastewater into water bodies. The approach on the identification of pollution sources and specific water pollutants has been proposed for the development of water control and monitoring systems.

Key words: water legislation of Ukraine, legal regulation of wastewater discharge, sources of pollution of water bodies, water bodies, sewage pollutants.

Внаслідок розвитку державної економіки та збільшення об'єму споживчих потреб суспільства через демографічне зростання необхідними є аналіз та вдосконалення нормативно-правової бази, що на законодавчому рівні регулює здійснення скиду стічних вод у поверхневі водні об'єкти України суб'єктами господарювання, а також детальна розробка та правова регламентація методу щодо виявлення джерел надходження забруднюючих речовин зі стічними водами у водні об'єкти та джерел їх забруднення.

Вода, водні об'єкти, водні ресурси – одні з головних компонентів навколишнього природного середовища, необхідна умова життєдіяльності людини. Проблема забезпечення належної кількості та якості води є однією з найбільш важливих і має глобальне значення. Екологічно незбалансована господарська діяльність, використання у виробничій сфері значних обсягів водних ресурсів, їхнє забруднення, штучна зміна природного режиму водних об'єктів призвели до того, що самовідновлювальна та самоочисна здатність водних об'єктів значно погіршилась [1, с. 182–183; 2, с. 429].

Спостереження за станом водних об'єктів України підтверджує тенденцію погіршення гідрохімічних характеристик якості води, що використовується для потреб населення та економіки країни [3, с. 33; 4, с. 355]. Значна частка води, що споживається в Україні, є джерелом поверхневих вод (переважно басейнів річок), які, відповідно до висновків санітарно-епідеміологічних установ, належать до забруднених та дуже забруднених.

За наявного рівня антропогенного впливу на екосистему водні ресурси втрачають здатність до відновлення своїх природних характеристик, змінюючи свої якісні та кількісні характеристики. Одним з основних несприятливих наслідків такого впливу на стан вод є їх забруднення.

Забруднення та деградація водних ресурсів стає причиною зростання захворюваності і підвищення смертності населення, скорочення тривалості життя та життєвого рівня, активної міграції, що безпосередньо впливає на соціально-економічну структуру регіону [5, с. 86–91]. Основною причиною забруднення поверхневих водних об'єктів є скид забруднених стічних вод [6, с. 548; 7, с. 119].

Отже, необхідність правового регулювання охорони, використання й відтворення вод викликана встановленим екологічним станом природного об'єкта, зростаючими масштабами споживання, урахуванням таких якостей цього природного об'єкта, як обмеженість і вразливість [8, с. 176]. Правовими проблемами охорони та використання вод у різний час займалися такі науковці: О.С. Колбасов, В.І. Гордєєв, І.В. Труфан, В.О. Джуган, С.В. Шарапова тощо [9, с. 216; 10, с. 227; 11, с. 173; 12, с. 18; 13, с. 19; 14, с. 19]. Дослідження факторів та джерел забруднення водних ресурсів широко висвітлені в працях українських, російських та закордонних вчених-екологів. Проблемам моніторингу поверхневих вод приділяли увагу М.А. Израель, Ю.О. Абрамов, О.Г. Васенко [15, с. 560; 16, с. 530; 17, с. 156]. Політика України спрямована на охорону довкілля, зокрема,

водних об'єктів країни на всіх рівнях [18, с. 248; 19; 20, с. 34].

Необхідність захисту та збереження водних об'єктів виникає не тільки через використання водних ресурсів, але й внаслідок господарської експлуатації джерел їх забруднення, що розміщені на визначеній ділянці. У зв'язку з цим вирішення проблеми охорони вод від надходження до водних об'єктів забруднюючих речовин пов'язане з необхідністю, насамперед, чіткої регламентації експлуатації господарських об'єктів, які здійснюють негативний вплив на води, а також можливістю виявлення джерел забруднення вод та притягнення до юридичної відповідальності винних у порушенні водного законодавства осіб.

Метою дослідження є аналіз чинного водного законодавства України та розгляд перспектив удосконалення його положень щодо правового регулювання здійснення скиду забруднюючих речовин зі стічними водами у водні об'єкти суб'єктами господарювання, а також вдосконалення та правова регламентація підходу щодо встановлення та виявлення джерел надходження забруднюючих речовин у стічні води, що скидаються у поверхневі водні об'єкти України.

Згідно з Водним кодексом (ВК) України від 1995 р. (ст.ст. 48, 49), інших нормативно-правових актів [21–23] скидання стічних вод належить до спеціального водокористування та потребує отримання суб'єктами його здійснення спеціального дозволу. В разі використання поверхневих вод видача дозволу на спеціальне водокористування погоджується з державними органами водного господарства (ст. 49 ВК України), що затверджується Кабінетом Міністрів України [24]. Непоодинокі випадки, коли підприємства здійснюють скидання забруднюючих речовин у поверхневі водні об'єкти за допомогою технічних пристроїв, які не перелічені у дозволах на спецводокористування, що є самовільним використанням водних об'єктів, а отже, порушенням водного законодавства, та тягне за собою юридичну відповідальність (ст. 110 ВК України). Крім того, джерела забруднення не мають забруднювати водні об'єкти понад встановлені нормативи (ст. 35 ВК України). Проте є деякі основні проблеми визначення несанкціонованих скидів та джерел надходження забруднюючих речовин у поверхневі води. Так, якість води залежить від надходження забруднень, які визначаються природними особливостями водозбору і характером господарського використання водного ресурсу, це ускладнює визначення саме антропогенного забруднення і його джерела.

Виділити антропогенні зміни якості водних ресурсів на фоні природних можна за допомогою ідентифікації специфічних забруднювачів, які не існують у природному середовищі, а пов'язані лише з діяльністю людини. На основі даних щодо знаходження цих специфічних забруднювачів, за допомогою математичного моделювання і програмування можливе визначення джерела забруднення [25, с. 187]. Специфічні забруднювачі (деякі форми металів, фармацевтичні компоненти, деякі інші хімічні речовини, що використовуються у домогосподарствах та тех-

нологічних процесах підприємств) можуть бути індикаторами надходження несанкціонованих стічних вод у водне середовище [26, с. 25]. Виявлення цих речовин не належить до задач системи державного моніторингу, де є суттєва обмеженість у кількості речовин, що аналізуються, та постів спостереження. У країнах Європейського Союзу проблема визначення несанкціонованих скидів на основі специфічних речовин вирішується шляхом впровадження спеціальної мережі моніторингу, який називається «investigative» (в перекладі з англійської «слідчий, дослідний») [27, с. 704–714; 28, с. 1023–1030], основним завданням якого є визначення специфічних видів забруднювачів та джерел забруднення, у тому числі несанкціонованих. Цей вид моніторингу проводять державні або міжнародні установи, а також громадські організації.

В Україні на законодавчому рівні передбачена та діє державна система моніторингу довкілля, зокрема водних ресурсів [29–32]. Проте, на жаль, законодавством України чітко не визначена стратегія розвитку моніторингу довкілля, де вказано напрями вдосконалення лабораторних методів аналізу та устаткування, розвитку наукових досліджень, програма фінансування установ, що здійснюють моніторинг та залучення до моніторингу речовин, наявність яких у природному середовищі відповідає соціально-економічним особливостям розвитку території. Все це значно стримує подальше удосконалення системи моніторингу навколишнього природного середовища, а також виявлення джерел забруднення вод та притягнення до юридичної відповідальності винних у порушенні водного законодавства осіб. До суб'єктів державного моніторингу поверхневих вод в Україні належить досить широке коло державних органів та установ [36–40], які проводять різні види моніторингу поверхневих вод (фоновий, кризовий, частково науковий), проте виявлення самовільних скидів не здійснюють. Отже, в Україні немає спеціальної установи, яка б проводила моніторинг, спрямований на виявлення несанкціонованих скидів стічних вод та специфічних забруднювачів. Враховуючи значні витрати держави та підприємств на заходи щодо відновлення та охорони довкілля, доцільно запропонувати спеціальний орган, головною метою якого буде визначення несанкціонованих скидів стічних вод та, можливо, інших порушень природоохоронного законодавства. Це допоможе попередити забруднення довкілля та його наслідки, зберегти навколишнє середовище та здоров'я населення. Діяльність цього органу може бути направлена на визначення специфічних компонентів у довіллі, джерел забруднення, інших дій, що спричиняють забруднення та деградацію навколишнього середовища. Такий орган у своїй діяльності має спиратися на сучасну наукову та лабораторну базу, яка б дала змогу досліджувати нові хімічні елементи в довіллі, їхню токсичність, розробляти екологічні нормативи. Враховуючи те, що в економіці країни використовується дедалі більше хімічних речовин, які становлять дійсну загрозу для життя людини, нормативи щодо якості довкілля та методи визначення забруднюючих

речовин і джерел їх надходження потребують постійного перегляду та доповнення. Запропонований орган може входити до наявної системи моніторингу довкілля (наприклад, до Державного комітету з водного господарства) як підрозділ, а може бути самостійним та діяти на основі державних або відомчих договорів.

Захист водних ресурсів від виснаження і забруднення і їхнього раціонального використання для потреб народного господарства – одна з найважливіших проблем, що вимагають невідкладного рішення. Правова охорона й використання вод в Україні забезпечується низкою нормативних актів, проте окремі положення залишаються не врегульованими, деякі вирішені не повністю, що призводить до зниження ефективності державного управління та діяльності правоохоронних органів у сфері застосування екологічного законодавства, збільшення правопорушень у галузі використання водних ресурсів. Нині невирішеною залишається ситуація, за якої наявні мережі моніторингу в деяких випадках дублюють одна одну або мають незначну кількість точок спостереження, що не дає змоги отримувати об'єктивну інформацію стосовно стану довкілля (зокрема, водних об'єктів) у регіоні. Крім того, варто зауважити, що у зв'язку з економічним спадом, що мав місце в державі протягом 90-х рр., деякі суб'єкти моніторингу не мали змоги вести спостереження на достатньому рівні. Внаслідок цього спостереження за станом довкілля мали нерегулярний та непослідовний характер.

Отже, установи, що проводять моніторинг довкілля в Україні, не мають змоги безперервно досліджувати загальні і специфічні забруднювачі поверхневих вод внаслідок використання застарілого обладнання та неповного фінансування. Кількість постійного контролю якості поверхневих вод значно обмежена та дає змогу контролювати тільки основні джерела скиду стічних вод, як-от: міські очисні споруди та скиди великих підприємств. Отже, система державного моніторингу довкілля мало врегульована екологічним законодавством України і потребує суттєвого вдосконалення. Необхідно внести відповідні зміни до структури функціонування системи моніторингу, яка б відповідала сучасним екологічним проблемам територій, особливостям їхнього соціально-економічного розвитку та забезпечувала безперервний, вільний доступ до екологічної інформації. Невирішеною проблемою залишається правове регулювання та виявлення несанкціонованих скидів забруднюючих речовин, визначення джерела забруднення, що є головною причиною забруднення та деградації водних ресурсів України. Тому доцільно створити спеціальний орган як самостійну структуру або у складі наявних організацій, яка б безпосередньо та цілеспрямовано досліджувала стан навколишнього природного середовища з використанням сучасних методів моніторингу, визначала специфічні забруднювачі речовини, їхню токсичність та розробляла екологічні нормативи щодо контролю їх надходження в довкілля.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кобецька Н.Р. Екологічне право України: Навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2007. 352 с.
2. Екологічне право України. Акад. курс: Підруч. / [відпов. ред. Ю.С. Шемшученко]. К.: Юридична думка, 2005. 848 с.
3. Стан довкілля в Україні. Інформац.-аналіт. огляд / Міністерство охорони навколишнього природного середовища України. К., 2008. 33 с.
4. Національна доповідь про якість питної води та стан питного водопостачання в Україні у 2006 році / Міністерство з питань житлово-комунального господарства України. К., 2007. 355 с.
5. Виставна Ю.Ю., Чернікова О.Ю. Оцінка впливу чинників водокористування на здоров'я населення в регіонах України. Комунальное хозяйство городов. 2009. № 87. С. 86–91.
6. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2008 році / Міністерство охорони навколишнього природного середовища України. 2009. 548 с.
7. Екологічний паспорт Харківської області, 2008 р. / Міністерство охорони навколишнього природного середовища України. 2009. 119 с.
8. Екологічне право України: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / за ред. А.П. Гетьмана та М.В. Шульги. Х.: Право, 2009. 328 с.
9. Кобласов О.С. Водное законодательство в СССР. М.: Юрид. лит., 1972. 216 с.
10. Кобласов О.С. Теоретические основы права пользования водами в СССР. М.: Наука, 1972. 227 с.
11. Гордеев В.И. Правовые вопросы использования и охраны малых рек Украины: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Х., 1994. 173 с.
12. Труфан І.В. Правовий режим малих річок в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Х., 2005. 18 с.
13. Джуган В.О. Правове регулювання використання та охорони вод в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Нац. універ. біоресурсів і природокористування України. К., 2009. 19 с.
14. Шарапова С.В. Правове забезпечення екологічного моніторингу в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Х., 2002. 19 с.
15. Израель Ю.А. Экология и контроль состояния природной среды и пути их решения. М.: Гидрометеоздат, 1984. 560 с.
16. Моніторинг надзвичайних ситуацій: Підручник / [Ю.О. Абрамов, О.Ю. Грінченко, О.Ю. Кірочкін та ін.]. Харків: АЗУ, 2005. 530 с.
17. Комплексні експедиційні дослідження екологічного стану водних об'єктів басейну р. Уди (Суббасейну р. Сіверський Донець) / [О.Г. Васенко, М.Л. Лунгу, Ю.А. Ільєвська, О.В. Климов та ін.]; ред. О.Г. Васенко. Х.: Райдер, 2006. 156 с.
18. Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки: Постанова Верховної Ради України від 05.03.1998 р. № 188/98-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 38. С. 248.

19. Про затвердження Програми охорони навколишнього природного середовища м. Харкова на 2008–2012 рр.: Рішення Харківської міської ради Харківської області 25 сесії 5 скликання від 10.09.2008 р. № 249/08. URL: <http://www.city.kharkov.ua/uk/document/view/id/3685>.
20. Про затвердження Правил охорони поверхневих вод від забруднення зворотними водами: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.1999 р. № 465. Офіційний вісник України. 1999. № 13. С. 34.
21. Водний кодекс України від 6 червня 1995 р. № 213/95-ВР (зі змін. від 03.06.2008 р.). Відомості Верховної Ради України. 1995. № 24. С. 189.
22. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності: Закон України від 06.09.2005 р. № 2806-IV (зі змін. та доп. від 30.12.2009 р.). Офіційний вісник України. 2005. № 39. С. 31. Ст. 2429.
23. Про заходи щодо упорядкування видачі документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2009 р. № 526 (зі змін. від 16.09.2009 р.). Офіційний вісник України. 2009. № 40. С. 31. Ст. 1350.
24. Про затвердження Порядку погодження та видачі дозволів на спеціальне водокористування та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 10 серпня 1992 р. № 459: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2002 р. № 321. Офіційний вісник України. 2002. № 12. С. 88. Ст. 590.
25. До Чонг Тиен. Математические модели и комплексы программ анализа воздействия на окружающую среду целлюлозно-бумажного комбината Северного Вьетнама: дис. ... канд. техн. наук: 05.13.18, 03.00.16. М., 2004. 187 с. (РГБ ОД, 61:05-5/1037).
26. Скоординована програма екологічного моніторингу навколишнього природного середовища Харківської області. Х., 2003. 25 с.
27. Alan I.J., Mills G.A., Vrana B., Knutsson J., Holmberg A., Guigeus N., Laschi S., Fouillac A.M., Greenwood R. Strategic monitoring for the European Water Framework Directive. *Trends in Analytical Chemistry*. 2006. № 25 (7), P. 704–714.
28. Winkler S., Zessner M., Saracevic E., Ruzicka K., Flejchmann N., Wegracht U. Investigative monitoring in the context of detecting anthropogenic impact on an epipotamal river. *Water Science and Technology*. 2008. № 57 (7). P. 1023–1030.
29. Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.1998 р. № 391 (зі змін. та доп. від 25.05.2006 р.). Офіційний вісник України. 1998. № 13. С. 91.
30. Про затвердження Порядку здійснення державного моніторингу вод: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.07.1996 р. № 815 (зі змін. та доп. від 21.06.2004 р.). Зібрання постанов Уряду України. 1996. № 15. С. 403.
31. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII (зі змін. від 19.03.2009 р.). Відомості Верховної Ради України. 1991. № 41. С. 546.
32. Про затвердження Положення про Міністерство охорони навколишнього природного середовища України: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.11.2006 р. № 1524 (зі змін. від 23.12.2009 р.). Офіційний вісник України. 2006. № 44. С. 129. Ст. 2949.
33. Про затвердження Положення про Державну санітарно-епідеміологічну службу: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.09.2004 р. № 1272 (зі змін. від 26.07.2006 р.). Офіційний вісник України. 2004. № 39. С. 43. Ст. 2586.
34. Про затвердження Положення про державно-епідеміологічну службу Міністерства охорони здоров'я України: Наказ МОЗ України від 19.11.2002 р. № 420. Офіційний вісник України. 2002. № 50. С. 136. Ст. 2262.
35. Про затвердження Положення про Державний комітет України по водному господарству: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.06.2007 р. № 882. Офіційний вісник України. 2007. № 48. С. 70. Ст. 1981.
36. Про затвердження Положення про Державну гідрометеорологічну службу: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2002 р. № 570 (зі змін. від 15.07.2005 р.). Офіційний вісник України. 2002. № 18. С. 35. Ст. 931.